

HET AANDEEL VAN DE “FLAMENPOLITIK” IN DE VLAAMSE NATIEVORMING

- *Lode Wils* -

In de Eerste Wereldoorlog is er in de Vlaamse Beweging, onder de naam activisme, een anti-Belgische stroming ontstaan die de vorming van een staat Vlaanderen, als doel had. Een stroming waarvan de leiders een absolute tegenstelling poneerden tussen Vlaanderen en België. Die stroming bestond tevoren niet. Maar ze is sindsdien niet meer verdwenen en het ziet er naar uit dat ze inderdaad kan leiden naar een staat Vlaanderen en het verdwijnen van België. Omwille van het grote belang daarvan wordt natuurlijk haar oorsprong erg omstreden, vooral de rol die de *Flamenpolitik* van de Duitse bezetter erin gespeeld heeft. En wat was de betekenis van die politiek in de ontwikkeling van de Vlaamse natievorming sindsdien?

Na de oorlog namen de gewezen activisten zelf en de Vlaams-nationalistische historici die het activisme verdedigden, zijn propagandavoorsellingen over en minimaliseerden of ontkenden de rol van de *Flamenpolitik*. Hendrik Elias was de meest getalenteerde van hen. Hij stelde dat vóór 1914 de tegenstelling tot het unitaire België latent aanwezig was in de Vlaamse Beweging, ja “vanaf de oorsprong besloten in het wezen zelf ervan”. Ze werd ‘door de oorlog zeer sterk geactiveerd’ schreef hij, maar niet door Duits initiatief. “Op 4 augustus 1914 kenden noch de Duitse generale staf noch het ministerie van Buitenlandse Zaken, het bestaan van een Vlaamse kwestie in België”. Dat de start van een *Flamenpolitik* door kanselier Theobald von Bethmann-Hollweg op 2 september 1914

“elke activistische actie vooraf gaat, bewijst echter nog niet dat het de Duitse politiek was die het activisme deed ontstaan”. Integendeel: “Van Duitse inwerking op een ontwaken van de Vlaamse Beweging is hier niets te ontdekken. De Vlamingen zelf zien wij overal het initiatief nemen”. En ook in het besluit van zijn boek luidt het telkens opnieuw: “Het activisme was van stonden aan en is ook tot het einde toe niets anders gebleven als een onderdeel van de traditionele Vlaamse Beweging”. En “Dit was geen beweging die door de Duitsers in het leven werd geroepen. Het was de logische uitgroei van het nationalisme dat steeds in de beweging verscholen lag”¹. Het ligt voor de hand dat er ook Duitse historici, tenminste aanvankelijk, de neiging hadden om het zo voor te stellen².

1. HENDRIK J. ELIAS, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging 1914/1939*, 1, Antwerpen, 1969. De citaten p. 12, 18, 23, 30, 97 en 101. Elias wilde door zijn geschiedschrijving “politieke invloed uitoefenen”, zoals hij op 15 januari 1946 aan zijn advocaat Frans Van der Elst schreef. Het is duidelijk dat die geschiedschrijving een zelfverdediging en een verdediging van het nationalisme inhield, ja dat het hem na zijn terdoodveroordeling wegens zijn collaboratie in de Tweede Wereldoorlog, onmogelijk was om bepaalde evidenties nog te zien [LODE WILS, *Elias of het gevecht met de geschiedenis en Elias of het gevecht met de democratie*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1992 (4), p. 193-209, en 2006 (1), p. 25-43]. 2. Elias kon steun vinden bij Franz Petri, die kort tevoren geschreven had: “In ihren konkreten Inhalten stellte diese Politik zudem keineswegs eine deutsche Erfindung dar. Vielmehr bestand ihr Wesen in dem Eingehen auf die Deutschland von aktivistischer Seite nahegebrachten Wünsche – Wünsche allerdings, die der deutschen Politik sehr gelegen kamen. (...) Es handelt sich bei ihnen auch nicht etwa um Gedanken, mit denen man sich in den leitenden deutschen Regierungskreisen schon geraume Zeit vor Kriegsausbruch befasst hätte. (...) Vielmehr hatte man in den leitenden deutschen Kreisen im Augenblick des Einmarsches in Belgien von der politischen Bedeutung der Flamenfrage für Deutschland noch keine Ahnung” (FRANZ PETRI, *Zur Flamenpolitik des 1. Weltkrieges*, in *Dauer und Wandel der Geschichte. Festgabe für Kurt von Raumer zum 15. Dezember 1965*. Herausgegeben von Rudolf Vierhaus und Manfred Botzenhart, Münster, 1966, p. 528). Petri vermeldde p. 526 dat “zijn medewerker Horst Lademacher” hem voor dit artikel kopieën bezorgd had uit het archief van het *Auswärtiges Amt*. Welnu, Lademacher benadrukte, duidelijk in reactie op Petri’s tekst, dat het Duitse gezantschap in Brussel van Bethmann-Hollweg gedurende heel zijn kanselierschap overvloedig had ingelicht “ook over de Vlaamse kwestie, en die brede informatie werd in Berlijn zorgvuldig geregistreerd. Op die basis kon bij het begin van de oorlog zonder meer een actieve *Flamenpolitik* opgebouwd worden, zonder dat er tevoren nog een bijkomende inleidende studie van het vraagstuk nodig was”. Want de kanselier had zich al voor de oorlog “helemaal in de problemen van de kleine nabuurstaat ingewerkt” (HORST LADEMACHER, *Die belgische Neutralität als Problem der europäischen Politik 1830-1914*, Bonn, 1971, p. 391 en 401).

De politicus Frans Van Cauwelaert, die de *Flamenpolitik* bestreden had, was in zijn memoires even radicaal als Elias, maar in de tegenovergestelde zin. Hij schreef : "Het activisme is een vreemd gewas, zorgvuldig voorbereid en kunstmatig door de Duitse veroveringspolitiek op de Vlaamse Beweging ingeënt"³. Maar ook hij schoot over zijn doel heen, want een vreemd gewas inenten, bij voorbeeld een cactus op een perenboom, is een onmogelijkheid. Inenting is alleen mogelijk tussen verwante planten, zoals een appeltak op een perenboom. Welke verwantschap maakte de inenting van een pro-Duitse anti-Belgische stroming op de Vlaamse Beweging mogelijk? En hoe verliep die inenting, welke afweerreacties riep ze op, en welke waren haar resultaten?

Met het oog op de herdenking van de Eerste Wereldoorlog ondernam ik een grondig nieuw onderzoek, waarvan de resultaten in september 2014 in boekvorm werden gepubliceerd onder de titel *Onverfranst, Onverduitsd ? Flamenpolitik, Activisme, Frontbeweging*. Vergeleken bij mijn vorig onderzoek van veertig jaar geleden⁴ zijn vele punten nieuw, of hebben ze aan belang gewonnen.

Een evidente verwantschap vormde de *völkische* opvatting, dat vooral de taal en 'het ras' (de biologische afstamming) de nationaliteit bepaalden. Die opvatting was sinds de romantiek in heel Europa op de voorgrond gekomen en bleef daar tot

aan de Tweede Wereldoorlog. Ze leefde ook bij de Nederlandse intelligentsia en vormde een constitutief element van de Vlaamse Beweging. Al sinds het begin van de negentiende eeuw was ze vooral in Duitsland sterk ontwikkeld. En op het einde daarvan was ze toonaangevend geworden bij de elites die hun jonge keizerrijk tot een wereldmacht wilden verheffen. Voor hen behoorden 'de kleine Germaanse randstaten' als satellieten te worden aangesloten bij een door Duitsland geleid *Mitteleuropa*, of zelfs als deelstaten te worden opgenomen in het federale keizerrijk. De Lage Landen stonden als eerste op hun verlanglijstje, omdat die de brede toegang tot de zee zouden leveren die nodig was om Engeland te verdringen van de wereldhegemonie. De idee om België, zeker Vlaanderen en tegelijk ook Nederland, eenzijdig aan Duitsland te binden, onder meer op *völkische* grondslag, was bij de rechtse Duitse elites vertrouwd⁵.

Door de schok van de oorlog met de spectaculaire Duitse overwinningen in de eerstvolgende weken, werden die vage toekomstdromen plots omgezet in concrete plannenmakerij voor de aanstaande zegevierende vrede. Het is dus niet zo dat de Duitse overheden een *Flamenpolitik* zorgvuldig zouden hebben voorbereid, zoals Frans Van Cauwelaert beweerde. Maar bij de improvisatie ervan, en bij het bepalen van hun oorlogsdoelstellingen, maakten zowel de regeringskringen als de conservatieve

3. FRANS VAN CAUWELAERT, *Gedenkschriften over Vlaamse Beweging en Belgische Politiek 1895-1918*, Antwerpen, 1971, p. 265. 4. LODE WILS, *Flamenpolitik en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, Leuven 1974. 5. BRUNO YAMMINE, *Drang nach Westen. De fundamente van de Duitse Flamenpolitik (1870-1914)*, Leuven, 2011.

Duitse elites in het algemeen, gebruik van de *völkische* opvattingen der Alduitsers⁶.

Dat België op 3 augustus 1914 de doortocht van het Duitse leger weigerde, betekende dat het zich niet goedschiks als satellietstaat liet inschakelen in *Mitteleuropa*. Onmiddellijk stapten de regering in Berlijn en de bezettende militaire overheden over op het alternatief om die ‘tegennatuurlijke’, niet op taal en ras gebouwde staat te destabileren. Door het promoten van de Nederlandse taal zouden ze de Vlamingen

lokken, en tegelijk ook Holland aan wie Vlaanderen als lokaas werd aangeboden. Of de bedoelde aansluiting (*Angliederung*) zou gebeuren in de vorm van een met Vlaanderen vergroot Nederland, of van een koninkrijk Vlaanderen, of van een verminkt België, en door middel van satellisering of van opname in het keizerrijk of zelfs in het koninkrijk Pruisen, daarover discussieerden de Duitse militaire en burgerlijke overheden en toonaangevende kringen, in het vooruitzicht van de eindoverwinning⁷.

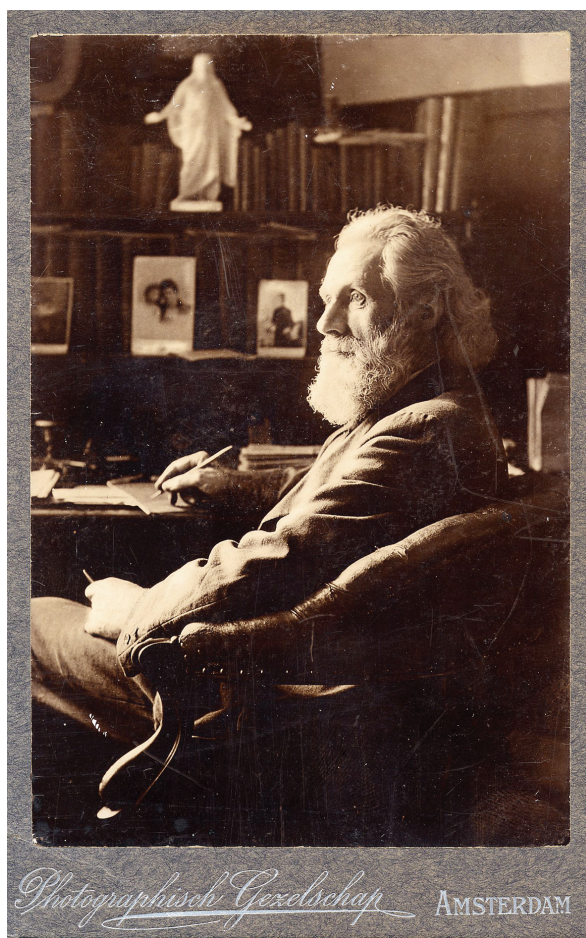
6. In 1967 had José Gotovitch aangetoond dat de Duitse regering en haar gezantschap in Brussel vóór de oorlog de Vlaamse Beweging niet aanwakkerden, want ze wilden geen strobreed in de weg leggen van de conservatieve, Vlaamsgenegen klerikale regering in 1884-1914. Anders dan Lademacher later, meende Gotovitch zelfs dat het gezantschap Berlijn nauwelijks informeerde over de Vlaamse kwestie [JOSÉ GOTOVITCH, “La légation d’Allemagne et le mouvement flamand entre 1867 et 1914”, in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 1967 (2), p. 438-478]. Dit werkte de misvatting van Hendrik Elias in de hand, die ook terug te vinden is in het knappe, baanbrekende werk van FRANK WENDE, *Die belgische Frage in der deutschen Politik des ersten Weltkrieges*, Hamburg, 1969, p. 75 : “In den deutschen Regierungskreisen jedoch nam man von der flämischen Frage keinerlei Kenntnis, einzelne Berichte der deutschen Gesandten in Brüssel blieben unbeachtet”. Uit de bewezen niet-inmenging in de Belgische politiek werd door beide auteurs ten onrechte afgeleid dat de Duitse regering geen kennis zou gehad hebben van de communautaire spanning in België. En Wendé ging in zijn besluit nog verder : “Nichts deutet darauf hin, dass es bereits vor dem Kriegsausbruch in Deutschland Bestrebungen gab, deren Ziel es war, Belgien in ein engeres, seinem neutralen Status widersprechendes Verhältnis zum Reich zu bringen”. Maar buiten de regering bestond dat streven wel, en dat verklaart wat Wendé onmiddellijk daarna vaststelde : toen België in augustus 1914 vrije doortocht weigerde aan het Duitse leger, “Nahezu schlagartig setzte daraufhin in der deutschen Öffentlichkeit der Ruf nach künftiger deutscher Herrschaft über Belgien ein. Es gab kaum eine Erörterung über das Ausmaß der Kriegsziele, in der diese Erwartung von nun an nicht ihren festen Platz erhielt”, en dat bij “nahezu allen politischen und wirtschaftlichen Gruppierungen im Reich”; dat liet de regering ‘nicht unberührt’ (p. 204). In een recente synthese over de *Flamenpolitik* 1914-1945 schrijft Winfried Dolderer : “In de late zomer van 1914 barstte bij het Duitse publiek een debat los over de ‘oorlogsdoeleinden’, dat geheel en al op de leest geschoeid was van het Alduitse expansieprogramma van twee decennia voordien” (WINFRIED DOLDERER, *Een beleid uit één stuk? Continuïteit en discontinuïteit in de Duitse Flamenpolitik*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 2014, p. 297). 7. Franz Petri (*Zur Flamenpolitik...*, p. 519) verwijt aan Fritz Fischer dat hij in zijn *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914-1918* (Düsseldorf, 1964), het verschil tussen de radicale opvattingen van de *Oberste Heeresleitung* enerzijds, en anderzijds de meer gematigde van de Duitse regering met het door haar beïnvloede bestuur in Brussel, op onverantwoorde wijze zou hebben uitgewist. Maar niet alleen in augustus-december 1914 overwoog kanselier Bethmann om België te vernietigen door het te verdelen met Frankrijk en eventueel met Nederland (dat ook zou worden *angegliedert*). Petri zelf schrijft (p. 525) dat Bethmann op 8 mei 1916 nog zulk een plan ontwikkelde.

Het is evident dat de sterke *völkische* inslag in de Vlaamse Beweging een verwantschap vormde, die het mogelijk maakte dat de inenting van een pro-Duitse anti-Belgische stroming met enig succes kon worden beproefd. Van groot belang was dat er ook in Holland een Groot-Nederlandse Beweging gecreëerd kon worden van vurig Germaansvoelenden, die aanvaardden om met een vergroot Nederland in het *Mitteleuropa* en/of uiteindelijk in het keizerrijk te stappen. Zo werden de Duitse gunsten in Vlaanderen niet alleen aangeprezen door de vijand die het land had aangevallen en verwoest, maar vooral door 'vrienden uit het neutrale Nederland'. Het was met het oog op Nederland dat kanselier Theobald von Bethmann-Hollweg al op 2 september 1914, nog voordat het grootste deel van Vlaanderen bezet was, aan het bezettingsbestuur vroeg om de Vlaamse Beweging zoveel mogelijk openlijk te ondersteunen.

Het Duitse gezantschap in Den Haag werd een belangrijk knooppunt van de *Flamenpolitik*, met aan het hoofd de topdiplomaat Richard von Kühlmann. Die bevestigde de kanselier in de overtuiging dat, om België "*durch Unterstreichung der flämisch-wal-lonischen Zwistigkeiten dauernd zu schwächen*" de inzet van "*die Holländer als nützliche Werkzeuge in der flämischen Frage*" aangewezen was. Zijn voornaamste werktuig was de letterkundige en reactionaire politicus Frederic Carel Gerretson, die hij "onze Groot-Nederlandse vertrouwensman" noemde. Hij bezorgde hem het geld om in mei 1915 als stroman het Amsterdamse vluchtelingenblad *De Vlaamsche Stem* voor Duitsland op te kopen en het in een anti-Belgische koers te

dwingen, zodat het felle polemieken onder de Belgen deed ontstaan. In de herfst van dat jaar kreeg Gerretson de leiding van wat de gezant noemde "het onder ons toezicht in het leven geroepen 'Vlaams Comité van Leiden'", dat als denktank diende voor concrete plannen voor de *Flamenpolitik*. Die plannen werden uit Den Haag naar Berlijn gestuurd en vandaar naar de gouverneur-generaal in Brussel. Het einddoel zowel van Gerretson als van von Kühlmann was de aansluiting van het met Vlaanderen vergrote Nederland aan of in het keizerrijk. In Brussel nam het Duits bestuur ook eigen initiatieven, en de militaire overheden van Oost- en West-Vlaanderen liepen zelfs voorop.

Naast de *völkische* verwantschap was er uiteraard een tweede aanknopingspunt voor een anti-Belgische *Flamenpolitik*: het gefrustreerde Vlaamse bewustzijn. De Vlaamse Beweging was in de jaren 1830 wel ontstaan als onderdeel van de culturele opleving die werd gewekt door de Belgische Revolutie. Een patriottisch enthousiasme stimuleerde toen het bestuderen en verheerlijken van de eigen geschiedenis, een renaissance van 'onze roemrijke kunst', het scheppen van een nationale literatuur, de beoefening van de vaderlandse taal, het cultiveren van de eigen traditie die godsdienst en vrijheid zou hebben verenigd (de unie van klerikalen en liberalen in 1830). Maar in de loop van de volgende 84 jaar had de Vlaamse taalbeweging zich grotendeels losgemaakt van die oorspronkelijke Belgische bezieling, en bij de militanten het bewustzijn geschapen van een Vlaamse sub-natie die niet gelijkberechtigd werd in België. Al werden er sinds 1873

De predikant Jan Derk Domela Nieuwenhuis op latere leeftijd. Als voorzitter van de activistische groep Jong-Vlaanderen verspreidde hij in het Vlaams-nationalistische tijdschrift De Vlaamsche Post zijn Groot-Nederlandse ideeën. (Foto AMVC Letterenhuis Antwerpen)

taalwetten uitgevaardigd, die mondjesmaat het officieel gebruik van het Nederlands in Vlaanderen uitbreidden.

Waarom was de vernederlandsing van het openbaar leven zo traag gevorderd, dat er frustratie was opgehoopt onder de militanten? In het Europese revolutiejaar 1848 had de Vlaamse Beweging nochtans een democratische inslag gekregen, waardoor ze niet meer alleen de *nationale* taal wilde verdedigen tegenover die van Frankrijk, maar ook de *volkstaal* tegenover die van de verfranse elites. Rond 1860 had ze daardoor aan de wieg gestaan van de arbeidersbeweging in Gent en Antwerpen. Maar in de levensbeschouwelijke strijd die kort daarna verhevigde, vooral door de reactionaire encycliëk *Quanta Cura* in december 1864 plus de uitroeping van de 'pauselijke onfeilbaarheid' in 1870, was de Vlaamse Beweging grotendeels opgesloten geraakt in het klerikaal-conservatieve kamp. Dat beperkte sterk haar invloed en riep integendeel uitgesproken vijandigheid op aan vrijzinnige zijde⁸.

Pas tijdens de laatste decennia vóór de oorlog, en parallel met de democratisering en de sociale bewustwording die toen bij de bevolking doorbraken, had de Vlaamse Beweging bij een aantal aanhangers sommige kenmerken van een nationale beweging aangenomen. Zoals de keuze van een nationale vlag, lied en feestdag door de Vlaamse Volksraad; de pleidooien voor een

Vlaamse economische politiek door Lodewijk De Raet; de zorg voor een beveiliging van de taalgrens door het Davidsfonds. – Zoveel te meer werden de militanten gefrustreerd door de sterke vertraging van de taalwetgeving. Die vertraging werd vooral veroorzaakt door de invoering van de evenredige zetelverdeling in 1900, wat een einde maakte aan het sinds 1884 bestaande klerikale monopolie van de parlementszetels in het Vlaamse land. Voor taalwetten waren nu ook de stemmen van linkse en/of Waalse volksvertegenwoordigers vereist. Daarna slaagde de regering er niet meer in om in Wallonië enige tweetaligheid te doen erkennen, en verzette een groeiende Waalse Beweging zich zelfs tegen elke uitbreiding van het officieel gebruik van het Nederlands in Vlaanderen.

Toen in 1912 ook een liberaal-socialistisch verkiezingskartel geen einde kon maken aan achtentwintig jaar klerikale parlementaire meerderheid die vooral op de Vlaamse arrondissementen steunde, sloten de meeste Waalse socialistische politici zich aan bij de voorheen liberale Waalse Beweging. Die dreigde nu dat ze een 'administratieve scheiding van Vlaanderen en Wallonië' zou vragen indien de vernederlandsing van het openbaar leven in Vlaanderen zou worden voortgezet. Dat werd door koning Albert I heel ernstig genomen⁹. Tijdens de volgende twee jaar speelde de verruimde Waalse Beweging die dreiging inderdaad uit in haar strijd tegen het Nederlands in

8. LODE WILS, "Beproefde samenwerking. Klerikalen en vrijzinnigen in de Vlaamse Beweging", in *Id.*, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie. Een geschiedenis van de Vlaamse Beweging*, Leuven/Den Haag, 2009, p. 113-145. 9. LODE WILS, "Le gouvernement catholique de Broqueville, le Roi Albert Ier et les conséquences des élections du 2 juin", in PHILIPPE DESTATTE, CATHERINE LANNEAU & FABRICE MEURANT-PAILHE (dir.), *Jules Destrée. La Lettre au roi, et au-delà 1912-2012. Actes du colloque des 24 et 25 avril 2012, Liège/Namur*, 2013, p. 35-44.

het leger en in de Gentse rijksuniversiteit, twee dossiers die toen aanhangig waren bij het parlement. In het flamingantische milieu gingen enkele stemmen op om de Walen bij hun woord te vatten, en door een administratieve scheiding ‘het probleem ineens op te lossen’. Geen enkele vereniging had dat probleem bestudeerd, laat staan zich voor de zaak uitgesproken vóór het uitbreken van de oorlog. Wel waren er in Gent vanaf 1 mei 1914 drie nummers verschenen van een maandbladje *De Bestuurlijke Scheiding*, waarvan de anonieme redacteurs schreven dat ze die gedachte later zouden uitwerken, nadat ze hadden afgerekend met de Vlaamsgezinde parlementaire voormannen, die ze verraders uit partijbelang noemden. Ook de Leuvense studentenvereniging *Amicitia* publiceerde toen een vlugschrift, onder de titel *Als 't Past*, waaruit blijkt dat het vertrouwen in de parlementaire democratie bij flaminganten werd ondermijnd.

Al bestond er voor 1914 geen anti-Belgische stroming, er leefde zeker bij sommigen een latente anti-Belgische gezindheid. Want die kwam tot activiteit ten gevolge van de schok van de oorlog en de Germaanse militaire overwinningen in de zomer van 1914, met hun snelle verovering van België. Onmiddellijk na de inname van Gent werd daar onder leiding van de Nederlandse hervormde predikant Jan

Derk Domela Nieuwenhuis een groep Jong-Vlaanderen gevormd. Ze telde een tiental vrijzinnige jongeren waaronder vier van het genoemde maandblad. Ze stelde meteen de vernietiging van het verfransende België als doel, door de inlijving van Vlaanderen in het protestantse Duitse keizerrijk, en ruimer in een grote Germanenbond. Vrijzinnige flaminganten waren dubbel gefrustreerd, na dertig jaar klerikaal bestuur dat door de parlementsverkiezingen van mei 1914 alweer verlengd was¹⁰.

In Brussel was de gouverneur-generaal Moritz von Bissing aanvankelijk niet onverdeeld gelukkig met die Jong-Vlamingen, die gesteund werden door het militair bestuur van Oost-Vlaanderen, maar die de bevolking zouden afschrikken. Von Bissing en zijn adviseur Pius Dirr beklemtoonden herhaaldelijk dat er een langdurige, volgehouden “*Kleinarbeit*” zou nodig zijn om contact te leggen met de traditionele Vlaamse Beweging en die met gunsten en propaganda los te weken van haar vaderlandslievende houding¹¹. De ongeprovoceerde en moordende Duitse inval had onder de bevolking immers het patriottisme opgezweept. Onhoudbaar is de voorstelling van de activistische kroniekschrijver Arthur Faingnaert, die opgeld is gaan doen in de geschiedschrijving, volgens welke er Brusselse flaminganten al in 1914 contact

10. “Ons treurig lot van in een katholiek België geboren te zijn” deed de Jong-Vlamingen op 7 december 1914 bijna unaniem bevestigen dat ze de voorkeur gaven aan inlijving bij Duitsland, boven een “aansluiting bij Holland” omdat daarna “het katholicisme in de nieuwe Nederlandse staat een overwegende rol zou spelen”. Aldus het dagboek van de Jong-Vlaming Leo Picard (HERMAN BALTHAZAR & NICO VAN CAMPENHOUT, *Twee jonge Vlamingen in den Grooten Oorlog*, Tielt, 2013, p. 254-255). 11. Het kwam erop aan “die flämische Kritik an der derzeitigen belgischen Staatsform zu einer prinzipiellen Kritik am belgischen Staatsgedanken überhaupt zu vertiefen”, en daartoe op basis van de “Gemeinsamkeiten zwischen Deutschen und Flamen (...) einsichtigen Flamen zur Mitwirkung an unserer praktischer Arbeit für Schule und Verwaltung, in der Presse und im öffentlichen Leben zu bewegen, bleibt eine Hauptaufgabe” (Geciteerd door FRANK WENDE, *Die belgische Frage...*, p. 82).

met de bezetter zouden hebben aangeknoopt om zich te verdedigen tegen Waalse aanvallen¹². De eerste contacten werden pas in 1915 gelegd, en op Duits initiatief.

De bezetter kon daarvoor van een buitenkans gebruik maken : dat hij nog de uitvoeringsbesluiten kon uitvaardigen voor de wet op het lager onderwijs van mei 1914, die een kapitale vernederlandsing voorschreef¹³. Voor die legale doorvoering van de vernederlandsing van de officiële en gesubsidieerde scholen kon hij de administratieve medewerking verkrijgen van sommige flaminganten, al werden die daarom – juridisch gezien ten onrechte – door medeburgers verdacht van onvaderlandse collaboratie. Dat werd voor de bezetter een opstap naar een verdere samenwerking, waarin hij de Vlaamse Beweging in openlijke botsing wou brengen met België, namelijk met de openbare opinie en de uitgeweken regering in Le Havre.

De gouverneur-generaal vaardigde lange reeksen besluiten uit waarin hij in de openbare besturen zowel als in het onderwijs het gebruik van het Nederlands oplegde.

De grootste Duitse troefkaart was een vernederlandsing van de Gentse rijksuniversiteit, die kanselier Bethmann al in december 1914 op eigen initiatief aan de gouverneur-generaal had gevraagd. Von Bissing had anderhalf jaar nodig om de handtekeningen van ruim zestig academisch geschoolde Vlaamsgezinden te verkrijgen, onder een verklaring dat de aanvaarding van dit (onwettig¹⁴) geschenk volledig verenigbaar was met de Belgische vaderlandsliefde. Het was daarbij gelukt om door chantage de medewerking af te dwingen van een invloedrijke groep klerikalen, hoewel er van die kant veel minder medewerking met de *Flamenpolitik* kon worden gevonden dan uit vrijzinnige hoek¹⁵. In oktober 1916 kon “de von Bissing-hogeschool”, zoals

12. ARTHUR FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging? Bijdragen tot de geschiedenis van den strijd voor de zelfverdediging van Vlaanderen tijdens den oorlog van 1914-1918*, Kapellen, 1932. Het was de bezetter die in een volgehouden propagandacampagne ‘Waalse’ aanvallen verspreide in zijn pers en in zogenaamde sluikbladen. Dat een groot aantal flaminganten daar geloof aan hechtte, toont aan hoe sterk de frustratie was over het vooroorlogse wallingantische verzet tegen een Vlaamse gelijkberechtiging. Het wijst ook op een zwakte van het Belgisch natiegevoel.

13. In de vroegere wetten op het lager onderwijs was er geen taalregeling opgenomen, zodat de gemeentebesturen daarover beslisten. Er gebeurde een progressieve verfransing vanaf het eerste leerjaar, vooral in de ‘betalende’ scholen voor de burgerij (ook in de gemeentelijke voor meisjes van Antwerpen), en zelfs in de volksscholen voor jongens en voor meisjes van vele liberale gemeenten, waaronder Gent en Leuven. De nieuwe wet bepaalde dat in het Vlaamse land alle verplichte vakken moesten onderwezen worden in de streektaal, tot en met het achtste leerjaar, behalve in scholen die een meerderheid van Franstaligen telden. Die regeling gold ook voor de vrije scholen die overheidssteun genoten, dus voor de overgrote meerderheid van de scholen (LODE WILS, *Frans Van Cauwelaert en de barst in België 1910-1919*, Antwerpen/Baarn, 2000, p. 99). **14.** Volgens de Conventie van Den Haag over het oorlogsrecht mocht de bezetter de instellingen niet wijzigen zonder absolute noodzaak, al viel de uitvoering van de bestaande wetgeving onder zijn bevoegdheid. **15.** In november 1915 had de bezetter een patriottische spionagegroep opgericht, wat de opgepakte kogel moest kosten. Onder hen bevonden zich twee bestuursleden van de Katholieke Vlaamse Oud-Hoogstudentenbond van Oost-Vlaanderen : de atheneumleraar Jef Goossenaerts en ingenieur Jozef Vermeulen die zwager was van een ander bestuurslid, de jurist Lodewijk Dosfel. Het bestuur kon door een tussenkomst bij de Duitse gouverneur in Gent het leven van zijn twee medeleden redden, maar moest daarvoor medewerking leveren aan het Duitse initiatief.

Affiche van de openingsplechtigheden voor de opening van de Vlaamse Hogeschool te Gent op 24 oktober 1916. In de cirkel op de achtergrond de aula van de Gentse universiteit, het Belfort en de Sint-Baafs-kathedraal. (Collectie Universiteitsarchief Gent, nr. 4A2_4)

tegenstanders ze noemden, eindelijk met 40 studenten starten. Na het eerste jaar legden er 57 examen af, na het tweede 28, in de enige geopende universiteit van het land, na twee voorafgaande jaren van sluiting. De rekrutering van professoren en de werving van ondersteuners was evenzeer op een mislukking uitgelopen¹⁶.

Maar het doel werd bereikt om "door het aanwakkeren van de Vlaams-Waalse tegenstellingen het land blijvend te verzwakken", zoals von Kühlmann gesteld had. Want de uitgeweken Belgische regering-van-nationale-unie in Le Havre hielp een handje, door publiek maken dat ze *niet* beloofde dat ze na de oorlog de volledige vernederlandsing van de Gentse universiteit zou voorstellen aan het parlement. Dat veroorzaakte een breuk met de flamingantische opinie, bijzonder onder de soldaten aan de IJzer. Die zouden zich in de loop van het volgende jaar organiseren in een gestructureerde beweging, en overgaan tot de stichting van een eigen politieke Frontpartij, om na de oorlog tegen de drie regeringspartijen op te treden.

De volgende Duitse stap was het invoeren van een administratieve scheiding tussen Vlaanderen en Wallonië. Een staatkundige

verbrokkeling van België was al in januari 1915 vanuit het Duits bestuur in Brussel voorgesteld, door de spilfiguur Oskar von der Lancken, als middel om het land te ontwrichten. Het Vlaams Comité van Leiden van von Kühlmann en Gerretson, dat in de herfst van 1915 aan Berlijn de "bestuurlijke scheiding" aanbeval, bracht daarmee dus niets nieuws. Maar er was twee jaar *Kleinarbeit* nodig om Vlamingen te werven die deze hervorming aan Duitsland zouden vragen. In januari-februari 1917 was het zover : er werden 320 Vlaamsgezinden individueel uitgenodigd en bewerkt om naar een besloten vergadering te komen, die aan de bezetter "de bestuurlijke scheiding" zou vragen en de bevestiging daarvan bij de vredesregeling. Volgens de activistische voorstelling zouden er 125 uitgenodigden inderdaad zijn opgekomen, die een Raad van Vlaanderen met 50 leden verkozen als gesprekspartner van Duitsland. Wie er in die Raad zetelde, werd voor de bevolking zorgvuldig geheim gehouden. Maar het verzoek van de Raad, dat door de bezetter zelf was opgesteld, werd onmiddellijk publiek aanvaard. En voortaan gebruikte de bezetter de Raad als "de vertegenwoordiging van het Vlaamse volk", die de door Duitsland geïnspireerde ingrepen in België zou legitimeren door erom te verzoeken¹⁷.

16. Voor de oorlog waren er meer dan 2400 handtekeningen van academici verzameld voor de vernederlandsing van de rijksuniversiteit, in de loop van heel 1916 ongeveer 150.

17. De twee topfiguren die in het gouvernement-generaal belast waren met de *Flamenpolitik*, Oskar von der Lancken en Maximilian von Sandt, waren het tijdens een bespreking over de bestuurlijke scheiding, op 17 maart 1917, erover eens "'dasz die Wünsche der Flamen die Grundlage der Masznamen der deutschen Verwaltung bilden müszen', wobei man freilich nicht beabsichtigte, abzuwarten welche 'Wünsche' die Flamen äuszerten würden, sondern es Aufgabe der deutschen Behörden war 'geeignete Flamenwünsche hervorzurufen' und sie zu 'dirigieren'" (FRANK WENDE, *Die Belgische Frage...*, p. 120). De Raad van Vlaanderen was daarvoor het belangrijkste instrument, maar lang niet het enige. Winfried Dolderer heeft uitvoerig beschreven hoe tal van Duitse figuren met aanzien werden ingezet om onder de Vlaamse bevolking – niet alleen onder de flaminganten – aanhangers voor het activisme te winnen, en heeft "anhand mehrerer Beispiele aus der zweiten Kriegshälfte der Nachweis geführt, dasz deutsche Initiative und Einwirkung die Entwicklung des Aktivismus maszgeblich

Op 21 maart 1917 werd door de gouverneur-generaal het besluit tot administratieve scheiding afgekondigd, volgens hetwelk de Vlaamse ministeries in Brussel zouden blijven gevestigd. De Waalse zouden naar Namen worden overgebracht. De ambtenaren die weigerden mee te werken aan die Duitse ingreep, werden naar Duitsland gedeporteerd, wat onder de bevolking de afkeer van de activistische collaboratie tot haat verheevigde.

Gewoonlijk wordt de flamingantische Frontbeweging onder de militairen aan de IJzer beschreven als louter een reactie op de Franstaligheid van het leger, waarin de Vlamingen naar het einde van de oorlog 70 % van de infanterie uitmaakten¹⁸. Die Franstaligheid, en de onwil van de legerleiding en van de “*chef absolu de l'armée*” koning Albert I, om zelfs maar de bestaande taalwet toe te passen, vormden inderdaad de voedingsbodem van die beweging. Maar ze ontstond en radicaliseerde zich onder invloed van de Duits-

Groot-Nederlandse aanbiedingen en de (afwezigheid van) reactie van de Belgische regering daarop. Dat blijkt duidelijk uit de clandestiene pamfletten die de beweging verspreidde. In het eerste, de *Open Brief aan den Koning van België, Albert I*, van 11 juli 1917, werd de vervolging van de Vlaamse militairen aangeklaagd. Die bleek te bestaan uit de aanvallen op het activisme in de pers¹⁹, en uit de uitvaardiging van besluitwetten op 13 april 1917 die zware straffen aankondigden voor degenen die hun medewerking zouden verlenen aan de Duitse hervormingen om het land te ontwrichten. “De Vlamingen hebben de Vlaamse Hogeschool aangenomen, zij hebben wel gedaan”, stelde de *Open Brief*. En “kunnen we de daad niet goedkeuren van hen die bestuurlijke scheiding gingen te Berlijn halen, toch willen we geen personen veroordelen”. Beslissend was de solidariteit met de activistische vrienden, de flaminganten die met de *Flamenpolitik* samenwerkten : zij mochten niet worden gestraft²⁰.

bestimmt hat” (WINFRIED DOLDERER, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt. Die Rezeption der Flamenfrage in der deutschen Öffentlichkeit und deutsch-flämische Kontakte 1890-1920*, Melsungen, 1989, p. 40). In december 2014 voegde Dolderer hieraan toe : “Het merendeel van de activisten werd pas geronseld door de inspanningen van het bezettingsbestuur, door de *Flamenpolitik* zelf dus” (WINFRIED DOLDERER, *Een beleid uit één stuk?...*, p. 296). **18.** Bij de infanterie steeg het Vlaamse aandeel in de gesneuvelden van 61 % in 1914 naar 68 % in 1915, 71 % in 1917 en 70 % in 1918 [HANS KEYMEULEN & LUC DE VOS, “Een definitieve afrekening met de 80 % mythe? Het Belgisch leger (1914-1918) en de sociale en numerieke taalverhoudingen onder de gesneuvelden van lagere rang”, in *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis*, dec. 1988, p. 589-612 en maart 1989, p. 1-37]. **19.** Zoals nu landgenoten van Marokkaanse of Turkse afkomst het gebruik van de term ‘moslimterrorisme’ aanvoelen als een aanval op hun identiteit, zo ervoeren Vlaamsgezinden binnen en buiten het leger de veroordelingen van het activisme als een aanval op de Vlaamse Beweging of op Vlaanderen. **20.** De chantage op de Katholieke Vlaamse Oud-Hoogstudentenbond van Oost-Vlaanderen had ook de aanvaarding door Lodewijk Dosfel van een leerstoel in Gent meegebracht. Daarom had zijn vriend, de invloedrijke kapelaan en literator Cyriel Verschaeve, de Frontbeweging overtuigd dat de door de bezetter vernederlandste universiteit moest behouden blijven. Dat degenen die de bestuurlijke scheiding in Berlijn gingen halen niet mochten worden veroordeeld, zou er weldra toe leiden dat ook die scheiding moest worden behouden, alles uit solidariteit met ‘de Vlamingen’ die eraan meegewerkt hadden.

Duidelijker nog dan deze *Open Brief* die was opgesteld door Adiel Debeuckelaere, was de brochure *Vlaanderens Dageraad aan den IJzer*, geschreven door twee andere kopstukken van de beweging, Filip De Pillecyn en vooral Hendrik Borginon. In dat meer systematische en beredeneerde stuk, dat in oktober-november 1917 werd verspreid, werd beschreven hoe de Fronters tot hun inzicht waren gekomen. "De grieven, noodzakelijke uitlopers van ons legerstelsel", vormden slechts de aanzet tot hun bewustwording. Het was het dagblad *De Vlaamsche Stem* in Holland dat de zelfbestuursidee geponeerd had, en de Fronters brachten dankbaar hulde aan deze 'eerlijke Vlamingen' (in werkelijkheid von Kühlmann en Gerretson). Later "waren er in het bezet gebied zaken gebeurd die van doorslaande invloed zouden blijken. De vervlaamsing van Gent was door rechtschapen en onverdenkbare Vlaamse voormannen aangenomen", aldus de tekst. Niet alleen die universiteit moest worden bewaard, ook over het behoud van andere hervormingen van de bezetter zou alleen Vlaanderen te oordelen hebben. De auteurs betoogden met klem "en legden hier de plechtige verklaring af" dat ze niet zouden dulden dat beproefde, integere flaminganten zouden worden gestraft, of dat er zelfs maar misprijzend over hen zou worden gesproken. Dat hield een onbeperkte solidariteitsverklaring in, niet alleen met medewerkers aan de administratieve schei-

ding, maar zelfs met wat "beproefde, integere" activisten in de toekomst nog zouden doen.

In het bezette land werd het activisme, naar het woord van Hendrik Elias, "uitgespuwd door de overgrote meerderheid van de bevolking"²¹. Dat maakte de leden van Raad van Vlaanderen tot machteloze marionetten van de bezettende overheden, of juist van één van de twee dominerende strekkingen onder de bezetters²². In juli 1917 had een meerderheid van de Rijksdag in Berlijn een motie aangenomen voor een vrede zonder annexaties. Ook de kanselier en het *Auswärtiges Amt* zagen in dat Engeland nooit België volledig aan Duitsland zou willen prijsgeven, en dat er daarom niet tot de vernietiging ervan kon worden overgegaan. Er kon volgens hen genoeg worden genomen met een minder ver gaande overwinning, die aan Duitsland een stevige zeg zou laten in het hervormde en verdeelde land. In de Raad van Vlaanderen hadden zij als aanhangers de Unionisten, een minderheidsgroep die een herstel van een gefederaliseerd België nastreefde. Maar tegenover de politiek van die ministers in Berlijn stond het machtige rechtse blok dat wilde doorvechten tot de totale overwinning: het leger en de marine, die brede steun vonden in de *völkische* en conservatieve Duitse opinie, en die tenslotte de 'slappe' ministers zouden ten val brengen. De onmiddellijke vernietiging van België,

21. HENDRIK J. ELIAS, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging...*, 2, p. 178. 22. FRANK WENDE, *Die belgische Frage...*, p.168-169. In een later artikel verduidelijkt Wendé: "De leden van de Raad waren zonder twiifel marionetten van de Duitse bezettingsmacht, zij het ook menselijke marionetten, wat betekent dat zij zich van hun marionettenkarakter pijnlijk bewust waren en vergeefs probeerden zich eruit los te maken; maar tenslotte waren het toch slechts marionetten. Precies zo zag hen ook het merendeel van de Vlaamse bevolking" (FRANK WENDE, "Enkele opmerkingen over het karakter van de Duitse Flamenpolitik 1914-1918 en over Lode Wils' boek 'Flamenpolitik en aktivisme'", in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1975, p. 222-223).

hetzij door inlijving, hetzij door de uitroeping van een onafhankelijk Vlaanderen, was voor hen een middel om een voortijdige vrede onmogelijk te maken. Binnen de Raad van Vlaanderen konden zij op enkele tientallen leden rekenen die er de meerderheid vormden. Die beseften dat hun bij een herstel van België de gevangenis wachtte, en ze hadden zich meestal bij de Jong-Vlamingen aangesloten.

De Duitse overheden in Brussel, namelijk de nieuwe gouverneur-generaal Ludwig von Falkenhausen en de Chef van het Burgerlijk Bestuur in Vlaanderen, Alexander Schaible, behoorden tot de radicale richting. Half november 1917 wilde hun bestuur dat er tegen Kerstmis een ‘spontane’ uitroeping van de onafhankelijkheid van Vlaanderen zou gebeuren, die dan door Duitsland zou worden erkend²³. De nog altijd in geheimzinnigheid opererende Raad van Vlaanderen zou zich dan wel door een vorm van verkiezingen moeten legitimeren. Maar dat zag die Raad niet zitten. Hij schatte dat hij slechts op een 15.000 aanhangers zou kunnen rekenen. Na

vruchteloze beraadslagingen besliste hij op 22 december toch dat hij Vlaanderens onafhankelijkheid uitriep.

Er volgden vier weken onderhandelingen tussen de Duitse overheden van Brussel en die van Berlijn²⁴. Op 19 januari 1918 kondenslotte hun compromis bekend worden gemaakt, dat de Raad op 22 december de zelfstandigheid (niet onafhankelijkheid) zou hebben uitgeroepen en dat hij zich “aan een nieuwe (*sic*) volksraadpleging zou onderwerpen”. Dat bericht was ondertekend door een ‘Commissie van Gevolmachtigden’, elf activisten wier namen eindelijk bekend werden, en die als een soort regering elk voor een ministerie heetten in te staan. De kanselier en het *Auswärtiges Amt* zouden nooit overgaan tot een erkenning van de ‘zelfstandigheid’ van Vlaanderen.

De volksraadpleging bestond uit een reeks meetings, waarop de aanhangers een voor-gelezen lijst van kandidaten zouden toejuichen, telkens gevolgd door een optocht.

23. ILSE MESEBERG-HAUBOLD, *Der Widerstand Kardinal Merciers gegen die deutsche Besetzung Belgiens 1914-1918*, Frankfurt am Main, 1982, p. 355-357 (86). 24. FRANK WENDE, *Die belgische Frage...*, p. 172-175, beschreef die onderhandelingen, en geloofde in de propagandistische voorstelling dat de Raad spontaan tot de uitroeping was overgegaan, tegen de wil van de bezetter. “Der Schritt des ‘Rates von Flandern’ kam für die Deutschen völlig überraschend, dies um so mehr, als sie eine weitgehende Kontrolle über alle Vorgänge im Rat ausübten. (...) So unerwartet das flämische Vorgehen für ihm (gouverneur-generaal von Falkenhausen) kam, so kam es doch nicht ungelegen”, hij zette de kanselier onder zware druk om de uitroeping te erkennen en ging uiteindelijk nog verder dan hij met hem overeengekomen was. – Wende was in deze aanvaarding van het ‘spontane’ karakter van de uitroeping gesterkt door Franz Petri, die in zijn *Zur Flamenpolitik...*, p. 519, nadruk gelegd had op “Die Eigenmächtigkeit, mit der der Rat von Flandern (...) ohne vorherige Verständigung der deutschen Behörden, die Selbständigkeit Flanderns ausrief”. Wel was Petri volledig geweest in juni-september 1943, toen hij als *Militärverwaltungsobererrat* in Brussel ingeschakeld was in de *Flamenpolitik* tijdens de Tweede Wereldoorlog. In een uitvoerig rapport over *Deutschland und das flämisch-belgische Problem während des ersten Weltkrieges*, schreef hij toen, p. 35 : “So ist der Rat von Flandern zu seiner eigenmächtigen Ausrufung der Selbständigkeit durch radikale deutsche Kreise ermutigt worden, die wahrscheinlich in der deutschen Verwaltung selbst saszen”. Tekst ons bezorgd uit het Legermuseum, door Richard Boijen.

*De leiding van de Frontbeweging, v.l.n.r. Filip de Pillecyn, Adiel Debeuckelaere, Frans Daels, Hendrik Borginon en Victor Vangamberen. In allerlei clandestiene pamfletten klaagde ze de Franstaligheid van de legerleiding aan het IJzerfront aan.
(Foto AMVC Letterenhuis Antwerpen)*

Tijdens de volgende zondagen werden die gehouden in de steden. Gespreid zodat de militanten hun stem op meerdere plaatsen achtereenvolgens konden uitbrengen, met gratis vervoer en reisvergoedingen. Brussel kwam al op 20 januari aan de beurt en Gent op 27 januari. De bevolking beseftte dat die reeks van betogingen diende als bewijs dat zij instemde met de verscheuring van het land, en liet dat niet gebeuren. Op 3 februari bleef in Leuven de reactie van de tegenstanders beperkt tot “gejouw en baldadigheden” tegen de betogers die terugkeerden naar het station. Maar in Antwerpen liep het die dag uit de hand. De politie schatte er het aantal tegenbetogers op 6.000, tegenover 500 à 600 activisten. Ondanks de bescherming door Duitse soldaten werden die vóór en na hun vergadering aangevallen, sommigen toegetakeld, hun vlaggen verscheurd. Nog dagenlang bleef het in de stad onrustig en moesten de ruiten van activistische lokalen en voormannen eraan geloven.

Dat werkte inspirerend. De volgende zondag, 10 februari, konden de voorziene volksvergaderingen in Mechelen en Tienen zelfs geen doorgang vinden door het geweld van de tegenstanders. Die morgen was er in de kerken een heel patriottische vastenbrief van aartsbisschop kardinaal Mercier voorgelezen, maar dat was slechts één van de vele protesten van notabelen en gestelde lichamen tegen de pretentie van de Raad van Vlaanderen. Misschien was het buiten de hoofdstad ook

al bekend geraakt dat op bevel van het Hof van Beroep van Brussel op 8 februari twee voormannen van die Raad, August Borms en Pieter Tack, wegens hun aandeel in de uitroeping van Vlaanderens zelfstandigheid waren aangehouden. Ze werden door de bezetter bevrijd. En op een mondelinge en schriftelijke vraag van de Commissie van Gevolmachtigden werden de drie voorzitters van het Hof plus een aantal andere patriotten gedeporteerd naar Duitsland. Maar de bezetter zette de volksraadpleging stop, zonder dat de verhoopde 15.000 aanhangers zich gemanifesteerd hadden. De verklikking en deportatie van patriotten zou na de bevrijding worden beantwoord met terdoodveroordelingen. Een volledige verzoening tussen België en Vlaanderen was niet meer mogelijk.

Wanneer haar op 22 januari 1918 via Den Haag het bericht bereikte over de *uitgeroepen* zelfstandigheid van Vlaanderen, met een eigen regering die een volksraadpleging zou organiseren, had de Belgische regering in Le Havre bezorgd gereageerd. Welke weerslag zou dat hebben op de Vlaamse soldaten, die in hun *Open Brieven* bedreigd hadden met een gewapend optreden²⁵? Het Franse leger was in mei-juni 1917 zwaar door muiterijen geteisterd, terwijl het Russische in dat jaar twee revoluties had doorgevoerd! De ministers kwamen naar België om er op 1 februari met de koning te beraadslagen. Premier Charles de Broqueville had een uitgewerkt voorstel klaar.

25. De Duitse opperbevelhebbers Hindenburg en Ludendorff kwamen in januari en februari 1918 herhaaldelijk tussen, opdat de beslissing van de Raad van Vlaanderen om de onafhankelijkheid uit te roepen, zou worden bekendgemaakt en door het *Reich* erkend, wat ze onmisbaar noemden voor de Vlaamse propaganda in het Belgische leger (FRANK WENDE, *Die belgische Frage...*, p. 176).

Het was gebaseerd op het programma dat de loyale flaminganten onder leiding van Frans Van Cauwelaert hadden gepropageerd vanuit het neutrale Nederland : een onmiddellijk begin van indeling van het leger in eentalige eenheden, plus de belofte van de naoorlogse erkenning van de Nederlandstaligheid (niet langer tweetaligheid) van Vlaanderen in het bestuur en het onderwijs; wat onmiddellijk zou worden voorbereid door een commissie. De Vlaamsgezinde ministers, aan wie Albert I altijd zijn begrip betuigd had wanneer ze hem over de taalkwestie spraken, konden hopen dat er nu een doorbraak mogelijk was.

Maar de koning nam als eerste het woord met een uitvoerig betoog, dat hij zorgvuldig had voorbereid met verschillende medewerkers : aan het leger kon niets worden veranderd terwijl het tegenover de vijand stond, en er mocht geen enkele vernederlandsing in Vlaanderen worden beloofd voor na de oorlog, want die zou een verdeling van het land betekenen, en gericht zijn tegen de Franse cultuur zodat ze de Vlaamse bevolking in de afzondering zou duwen. De Vlaamse ministers pleitten de hele dag vruchteloos. Ze werden afgewezen door de Franstaligen (waaronder alle liberalen en socialisten) die op voorhand gelijk gekregen hadden, en ook door de koning persoonlijk²⁶. Een commissie van vijf ministers kreeg de onmogelijke opdracht om een oplossing te zoeken. Op een volgende kroonraad met de koning, op 20 maart, bleef de patstelling dezelfde.

Minister Charles de Broqueville richtte zelf een Studiecommissie voor de Taalkwestie in België in, en liet publiceren dat die werkte aan "een Vlaams bestuur, een Vlaams onderwijs zowel hoger als lager, een Vlaams gerecht" en "de toepassing van die principes op het leger". Dat was bedoeld om de onrust in het leger te kalmeren waar, onder de druk van een machtig Duits offensief sinds 21 maart, sommige Fronters dachten aan massale desertie of mouterij. Einde mei 1918 werd de Broqueville tot ontslag gedwongen, door een samenspel van de koning met de Franstalige ministers. De studiecommissie en vooral haar programma werden toen opgedoekt²⁷.

Intussen had de leiding van de Frontbeweging een boodschapper, Jules Charpentier, doen deserteren om contact te leggen met flaminganten in het bezette land. Vermoedelijk ging het erom samenwerking bij de bevrijding met gematigde activisten voor te bereiden, wanneer de Frontleiding met de wapens in de hand wou afdwingen dat het vernederlandsingswerk van tijdens de bezetting niet zou worden afgebroken. Tegen zijn opdracht in liep Charpentier met enkele kameraden recht naar de Raad van Vlaanderen en ze werden een instrument in de Duitse propaganda om de Vlaamse soldaten tot desertie aan te zetten²⁸. De Frontpartij werd daardoor voorgoed met het activisme verbonden en verloor grotendeels het patriottisch oud-strijders-aureool waarop zichzelf en Frans Van Cauwelaert gerekend hadden om na de oorlog een beslissende rol te spelen.

26. LODE WILS, "Koning Albert I en de Vlaamse Beweging – een status quaestionis", in *Museum Dynasticum*, 2010 (2), p. 40-57. 27. LODE WILS, *Frans Van Cauwelaert en de barst in België, 1910-1919*, Antwerpen/Baarn, 2000, p. 267-273. 28. JOS MONBALLYU, *Deserteurs voor de Vlaamse zaak. Over de Vlaamsgezinde militairen die naar de vijand overliepen*, Brugge, 2012.

In juli-augustus 1918 keerde de krijgskans in Frankrijk. Na muerij en revolutie ondertekende Duitsland op 11 november een wapenstilstand die een totale nederlaag inhield. In Loppem bij Brugge vormde koning Albert, die al vóór de oorlog een einde wilde maken aan de dertigjarige klerikaal-conservatieve dominantie, een nieuwe regering van nationale unie, die door de anti-klerikale partijen gedomineerd werd en door een gedurfde politieke hervorming een communistische doorbraak voorkwam. Als katholieke ministers (die volgens de traditie daardoor de katholieke partijleiders werden) benoemde Albert *"des catholiques modérés et conciliants que la Droite n'oserait pas récuser et que la Gauche accepterait"*, en die onder meer zijn afwijzing van de Vlaamsgezinde eisen aanvaardden.

De oorlog zelf en de trits *Flamenpolitik*/Grootneerlandisme/activisme hadden geleid tot een polarisering, die de Vlaamse Beweging had verdeeld, ze geradicaliseerd in de (overwegend klerikale) milieus waar ze al sterk stond, en ze met verontwaardiging weggeveegd in de (overwegend antiklerikale) milieus waar ze zwak stond. Hoewel nationale revoluties over Europa gingen van Ierland en Finland tot de Kaukasus en de Balkan, werd door de onkerkelijke antiklerikaal Albert en zijn geestesgenoten de 'klerikale' Vlaamse Beweging afgewezen, niet alleen in Loppem maar 'definitief' tijdens de Ruhrbezetting in 1923 : geen volledig Nederlandstalige universiteit noch indeling van het leger in een-talige eenheden.

Terwijl Vlaanderen bijna 70 % van de gesneuvelden had geleverd aan de IJzer, kreeg het te horen dat eentaligheid vragen (zoals Wallonië die kende) en zoals de bezetter ze in Vlaanderen had opgelegd, onvaderlands was en nooit zou worden ingewilligd. Dat veroorzaakte een doorbraak van het Vlaams-nationalisme in de klerikale zuil en de doorbraak van een ware haat tegen België in de Frontpartij, waarin na 1923 activisten méér dan oud-strijders de toon zouden aangeven. Vermits de Belgische vaderlandsliefde systematisch werd ingezet tegen de Vlaamse rechtseis, werd ze ook door loyale Vlaamsgezinden genegeerd : zij zetten België voortaan weg als 'louter een staat', geen natie of vaderland meer.

De *Flamenpolitik* en de Groot-Nederlandse Beweging waren niet verdwenen bij de wapenstilstand in november 1918. Ze hadden gezamenlijk een Vlaamse ballingen-beweging in Nederland geïnstalleerd, die de bestraffing van de activisten een aanval van België op Vlaanderen noemde. Wel hield de Duitse regering zich na de vrede van juni 1919 heel gedeisd totdat het nationaalsocialisme in 1933 aan de macht kwam. Daardoor werd de *Flamenpolitik* tot dan bijna alleen door beperkte revanchistische privékringen voortgezet. Daarentegen won de Groot-Nederlandse Beweging vanaf 1919 aan kracht en activiteit, met als doel van haar voormannen Frederic C. Gerretson en Pieter Geyl : de scheuring van België en de annexatie van Vlaanderen bij Holland²⁹. Voor dat doel kon de anti-Belgische stroming in Vlaanderen en

29. LODE WILS, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en Geschiedenis*, Leuven, 1994, p. 261-428. Id., "De autobiografie van Pieter Geyl. Zelfbevestiging en openhartigheid", in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 2010 (1), p. 7-32.

"De Vlaamsch-Deutsche Raad", spotprent uit november 1918 waarbij de Vlaamse Raad wordt verbeeld als een heerschap dat aan het handje van de Duitse bezetter werd gehouden. Door de veel grotere hand van de Duitse militair wordt de onderdanigheid van de Vlaamse Raad nog benadrukt. (Tekening met Oost-Indische inkt, kunstenaar onbekend, AMVC Letterenhuis Antwerpen)

in Nederland haar hoop alleen stellen op een revanche-oorlog die door een extreem-rechts Duitsland zou worden gevoerd en gewonnen. Ze ging de fascistische toer op, wat een bevestiging was van het antidemocratisch en rechts-autoritair karakter dat ze sinds haar ontstaan had. In de Tweede Wereldoorlog, waarin ditmaal een door Duitsland voorbereide *Flamenpolitik* werd gevoerd, kreeg ze een aanhang die massaal aandoet vergeleken bij het heel beperkte activisme³⁰.

Na die oorlog zouden de aanhangers van de fascistische collaboratie hun bestraffing weer ervaren als een nieuwe aanval op Vlaanderen. In vele van die families bleef die beeldvorming leven en ze had een beslissende invloed op de Vlaams-nationalistische partijvorming³¹. Zo “werd de vervolging van collaborateurs in Vlaanderen al snel opgevoerd in de strijd om definitief te breken met de Belgische identiteit”³². “Wij weten nu dat de erfenis van de col-

laboratie en de repressie de belangrijkste motor is van het Vlaams separatisme. Een halve eeuw na de Tweede Wereldoorlog bleek dat de Duitse bezettingspolitiek een tijdbom had nagelaten, niet alleen in Joegoslavië en Tsjechoslowakije, maar ook in België”³³.

Het is tijd om te besluiten. Niet alleen over de gevolgen van de *Flamenpolitik*, maar ook over haar ontstaan. Verschillende Duitse auteurs noemen haar nu “een product van de Duitse inmenging” of “uitgelokt door de Duitsers”. Zo Ilse Meseberg-Haubold al in 1982 : “*Es war also eine gewisse aktivistische Bereitschaft unter den Flamen vorhanden, die nun von deutscher Seite aufgegriffen und durch das deutsche Eingreifen geformt wurde, wie die Tätigkeitsberichte der Politischen Abteilung über die Entwicklung auf flamenpolitischem Gebiet zeigen. Nicht zu unterschätzen ist bei der Entstehung des Aktivismus auch die Tätigkeit der deutschen Botschaft in Den Haag unter*

30. *Militärverwaltungsoberrat* Frank Petri schatte in de zomer van 1943, in zijn rapport *Deutschland und der flämisch-belgische Problem während des ersten Weltkrieges*, “de collaborerende Vlaamse minderheid (...) op 125.000” (WINFRIED DOLDERER, *Een beleid uit één stuk?...*, p. 313). 31. De historicus en latere politicus Bart De Wever schreef : “Naast het federalisme stond de amnestie-eis vooraan in het Volksunie-programma. Onderzoek m.b.t. de provincie Limburg en het arrondissement Antwerpen wees uit dat de Volksunie-kaderleden daar zeker tot de verkiezingen van 1965 voor meer dan de helft afkomstig waren uit gezinnen die op één of andere manier in aanraking waren gekomen met de repressie. Zonder twijfel was de Volksunie dus een partij gedragen door ‘zwarten’ en bezat de amnestie-eis de grootste mobiliserende kracht onder haar aanhangers” (BART DE WEVER, “Het Vlaams-nationalisme na de Tweede Wereldoorlog. Verrijzenis of herrijzenis?”, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 3, 1997, p. 285). 32. KOEN AERTS, “Repressie zonder maat of einde?” *De juridische reïntegratie van collaborateurs in de Belgische Staat na de Tweede Wereldoorlog*, Gent, 2013, p. 6. Daarover uitvoeriger PIETER LAGROU, “Oorlogsslachtoffers en verzetsveteranen en de nationale kwestie, 1945-1958”, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 3, 1997, p.143-161, en LODE WILS, “De herleving van de Vlaams-Belgische tegenstelling na de bevrijding: communautair of ideologisch?”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1998 (4), p. 255-261. 33. LODE WILS, *Van Clovis tot Di Rupo. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Antwerpen/Apeldoorn, 2005, p. 292. Vgl. ID., *Van de Belgische naar de Vlaamse natie. Een geschiedenis van de Vlaamse Beweging*, Leuven/Den Haag, 2009, p. 299-328.

Leitung Kühlmanns, so dasz insgesamt die These Wils' in 'Flamenpolitik en aktivisme' überzeugend erscheint", namelijk "der Aktivismus sei ein Product der deutschen Einmischung in den Sprachenkonflikt"³⁴. Winfried Dolderer schreef in december 2014 : "De oudere geschiedschrijving had de Duitsers een louter passieve rol toebedeeld. Volgens Hendrik Jozef Elias en Franz Petri beperkte de *Flamenpolitik* er zich toe 'in te gaan' op zogezegd Vlaamse wensen en verzuchtingen. Deze voorstelling van zaken werd door Lode Wils de grond ingeboord. In zijn baanbrekende studie *Flamenpolitik en aktivisme* (1974) en opnieuw in *Onverfranst, onverduits?* (2014) toont Wils aan dat de Duitsers helemaal geen passieve, maar integendeel een uitermate actieve rol hadden gespeeld door het activisme uit te lokken"³⁵.

De Vlaams-nationalistische geschiedschrijver Pieter Jan Verstraete blijft het daar moeilijk mee hebben : "In Gent was het de Nederlandse dominee Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard die het voortouw nam en de leidende figuur werd van het activisme nog vooraleer de bezetter in actie kwam. De Duitsers beschikten in Antwerpen over de gezaghebbende August Borms, die maar al te graag bereid was om met steun van de bezetter de vooroorlogse Vlaamse eisen te verwezenlijken. In Brussel, dan weer, waren het de Duitsers die het initiatief namen en bereidwillige Vlaamse activisten zochten en ook vonden. (...) Of de Duitsers nu al of niet vanaf de winter 1914/1915 het initiatief namen (...) doet eigenlijk weinig ter zake"³⁶.

Welke invloed heeft de *Flamenpolitik* op de Vlaamse natievorming uitgeoefend? Vermits wij nu allemaal min of meer Vlaams-nationaal voelen, worden wij er zomin als Hendrik Elias en Pieter Jan Verstraete graag aan herinnerd dat ze een onmisbare, beslissende rol heeft gespeeld in de feitelijke ontwikkelingsgang van het Vlaamse bewustzijn. Zoals bij iedereen is ook bij ons de wens de vader van de gedachte, dat ons Vlaams bewustzijn 'de logische uitkomst' zou zijn van een 'natuurlijke' geschiedenis.

Maar indien Duitsland in de twee wereldoorlogen Zwitserland zou hebben bezet en er even lang een *Schweizerpolitik* zou hebben gevoerd, zou het daar vermoedelijk een vergelijkbaar probleem als in België hebben geschapen. Want al leefde daar niet dezelfde onvrede over de taaltoestanden, men voelde er een nog veel sterkere *völkische* verbondenheid met Duitsland. Toch verwachten wij geen uiteenvallen van Zwitserland als de logische uitkomst van een natuurlijke geschiedenis.

De Vlaamse natievorming is, zoals de vorming van soortgelijke collectieve identiteiten elders, het resultaat van de inwerking van vele factoren in de loop van eeuwen. Voor de verschuiving van de Belgische natie uit 1830 naar een Vlaamse natie zoals wij ze nu kennen, waren drie factoren onmisbaar. De eerste was, dat de Belgische taalgroepen zich al vóór 1914 geleidelijk in grote mate vereenzelvigden met één van de twee dominerende wereldbeschouwingen, en die wereldbeschouwingen met één van de taal-

34. ILSE MESEBERG-HAUBOLD, *Der Widerstand ...*, p. 348-349. 35. WINFRIED DOLDERER, *Een beleid uit één stuk?...*, p. 299. 36. PIETER JAN VERSTRAETE, *Lode Wils' activisme of het grote gelijk*, Nieuwsbrief van 29 november 2014 op de webstek Doorbraak.be.

groepen. Zodat ‘het katholieke Vlaanderen’ en ‘het vrijzinnige Wallonië’ ideologisch en politiek tegenover elkaar kwamen te staan en zich in de richting van sub-naties ontwikkelden. De tweede factor was de Duitse ingreep tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw, om die sub-naties-in-wording te gebruiken om België op te slorpen, of minstens te verzwakken. Dat tweede doel werd bereikt.

Vanaf 1960 tenslotte ontstond in de westerse wereld, als onderdeel van een algemeen transformatieproces, een tweede golf van nationale bewegingen. Die was vooral gestoeld op een bewustwording van economische verschillen, in de plaats van vooral op de taal. Zoals Catalonië, Schotland en Québec gingen Vlaanderen en Wallonië zich ook om economische redenen afzetten tegen de bestaande natiestaat. De twee sub-naties werden bovendien versterkt door de ontzuiling, maar behielden wel

hun verschillende politieke oriëntering die de vrucht was van hun vroegere ideologische tegenstelling : Wallonië meer getekend door het socialisme, Vlaanderen meer door de christendemocratie.

Catalonië, Schotland en Québec konden zich in de tweede, economische golf van nationale bewegingen tot naties ontwikkelen, omdat ze al eeuwenoude proto-nationale entiteiten waren, ouder of zelfs veel ouder dan Spanje, Groot-Brittannië of Canada waarin ze later waren opgenomen. Vlaanderen daarentegen, dus Nederlandstalig België, kon pas een entiteit worden in de unitaire natiestaat België, die in 1830 was gesticht na vier eeuwen proto-nationale ontwikkeling in de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden. Dat het zich tegen België zou hebben kunnen ontwikkelen tot een natie zonder de voorafgaande ingreep van de *Flamenpolitik*, lijkt mij daarom bijzonder onwaarschijnlijk³⁷.

LODE WILS (°1929) is emeritus hoogleraar geschiedenis van de Nieuwste Tijd aan de KU Leuven. Hij publiceerde onder meer een vijfdelige biografie van Frans Van Cauwelaert (1998-2009), evenals Van Clovis tot Di Rupo. De lange weg van de naties in de Lage Landen (2005) en Van de Belgische naar de Vlaamse natie. Een geschiedenis van de Vlaamse Beweging (2009).

37. Dat essentieel verschil tussen Vlaanderen enerzijds, Catalonië, Schotland en Québec anderzijds, heeft Winfried Dolderer niet in rekening gebracht wanneer hij zijn uitstekende synthese uit december 2014 besloot als volgt : “Ongetwijfeld was de *Flamenpolitik* een ambitieuze poging om diepgaande structurele wijzigingen in de Belgische samenleving op gang te brengen. Haar verwezenlijkingen waren echter van uitermate tijdelijke duur. Het Belgisch bestel is over twee Duitse bezettingen heen opmerkelijk stabiel gebleven. Deze bezettingen hadden zelfs telkens een aanzienlijke versterking van het Belgisch patriotisme tot gevolg. Het was dan ook niet in de jaren twintig of veertig dat België begon te ontrafelen, maar in de jaren zestig. Toen was de verschuiving van de economische krachtsverhoudingen tussen de Belgische gewesten een niet meer te ontkennen feit en spreidde een nieuwe Vlaamse middenklasse een groeiend zelfbewustzijn ten toon. De *Flamenpolitik* lag toen al naargelang van de definitie twintig tot vijftig jaar achter de rug” (WINFRIED DOLDERER, *Een beleid uit één stuk?*..., p. 313).